

Stanisław Tworek

"Starostwo parczewskie w XVI - XVIII wieku", Józef Ryszard Szaflik, Lublin 1961 : [recenzja]

Rocznik Lubelski 5, 289-291

1962

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Ryszard Szaflik: Starostwo parczewskie w XVI—XVIII wieku.

Lublin 1961. Wydawnictwo Lubelskie, ss. 115.

Po serii rozpraw i artykułów przeważnie na temat położenia i walki klasowej chłopów w XVII wieku na Lubelszczyźnie, J. R. Szaflik wystąpił ostatnio z debiutem książkowym pt. „Starostwo parczewskie w XVI—XVIII wieku”.

Według autora „W pracy starano się zwrócić uwagę głównie na dwa zagadnienia: na położenie materialne ludności wiejskiej i wzrost płaconych przez nią świadczeń na rzecz dworu oraz na antyfeudalne wystąpienia chłopów” (s. 6). Aczkolwiek książka dotyczy głównie wsi wchodzących w skład niegrodowego starostwa parczewskiego, to również, jak przyznaje sam autor, zostały w niej uwzględnione także w niewielkiej ilości wsie szlacheckie i duchowne leżące w okolicach miasta Parczewa (s. 7). Praca powstała na zamówienie społeczne, celem spopularyzowania „...wśród społeczeństwa Lubelszczyzny, a zwłaszcza powiatu parczewskiego, postępowych tradycji wsi tego regionu w okresie feudalizmu” (s. 6).

Na całość omawianej pozycji składa się, oprócz Wstępu i Zakończenia, 5 rozdziałów pracy, Teksty źródłowe i Bibliografia.

W rozdziale I „Starostwo parczewskie i jego posesorowie”, autor, po omówieniu zakresu władzy starostw niegrodowych parczewskich i krótkim określeniu geograficznym samego starostwa (wraz z podaniem ilości wsi w nim leżących), zajął się przedstawieniem postaci samych starostów od strony biograficznej i działalności osadniczej. Ten drugi element będzie się powtarzał w innych rozdziałach pracy. W ogóle wydaje się, iż można było rozdziału tego nie wyodrębnić, a dane (bez powtórzeń) włączyć do następnych w porządku chronologicznym. Z drobniejszych niedociągnięć tego rozdziału należy wymienić następujące: pierwszy starosta parczewski, według autora, zmarł „na krótko przed rokiem 1565” (s. 10). Po jego śmierci starostwo pozostawało przez pewien czas w rękach jego żony Anny z Boguszów Tęczyńskiej. Na innym miejscu zaś twierdzi, iż dzierżawczynią starostwa była już Anna w roku 1562 (s. 17). Na s. 10 podaje, że pierwszym starostą z rodziny Daniłowiczów został Mikołaj w roku 1614, zaś na s. 36, że dopiero w roku 1619 starostwo przeszło w ręce rodziny Daniłowiczów. Podając różne daty, w pierwszym przypadku autor oparł się na Polskim Słowniku Biograficznym (t. IV), w drugim na herbarzu A. Bonieckiego (t. IV). Daniłowicze trzymali starostwo parczewskie przez cały wiek XVII i pierwszą ćwierć XVIII, a ostatnim starostą był Roch Kossowski.

W rozdziale II „Starostwo parczewskie w XVI wieku” autor przedstawia wzrost akcji osadniczej, w wyniku której już w roku 1565 liczba wsi wzrosła do 19 (s. 15), rolę sołtysów i ich uprawnienia we wsiach nowo lokowanych oraz wzrost walki między sołtysami i starostami na tle nieprzestrzegania przez tych ostatnich przywilejów lokacyjnych. Uwzględnia również szeroko sytuację gospodarczą ludności wiejskiej wraz z powinnościami i obowiązkami poddanych wobec dworu.

W rozdziale III zatytułowanym „Wzrost wyzysku i walka klasowa chłopów w pierwszej połowie XVII wieku” autor omawia powiększenie się liczby folwarków w różnych wsiach starostwa i w związku z tym wzrost świadczeń chłopów, a przede wszystkim pańszczyzny tygodniowej, w porównaniu z wiekiem XVI, która obecnie sięga 8—16 dni w tygodniu z gospodarstwa łąkowego, pańszczyzny wyciecznej, stróż, szarwarków, podwód i innych (przedzenie lnu, młócenie konopi, zbieranie grzybów, wyrąbywanie lasów) a także danin w naturze i czynszów pieniężnych. Uwzględnia również wyzysk przy pomocy monopolii propinacyjnych dworskich. Autor na podstawie przeprowadzonej analizy obciążeń stwierdza, iż położenie chłopów w dobrach królewskich nie było lepsze od położenia w dobrach prywatnych (s. 33). Po uwagach na temat sądów referendarskich i ich funkcjonowania autor przedstawia w układzie chronologicznym zatargi chłopów z dzierżawcami poszczególnych wsi i starostami w latach 1609—1649. W rozdziale tym autor, omawiając wzrost gospodarki folwarcznej za Kaspra Maciejowskiego, koniuszego koronnego i kasztelana lubelskiego, dopuszcza się powtórzeń (s. 28—29—34).

Rozdział IV „Starostwo parczewskie w drugiej połowie XVII wieku” omawia zniszczenia starostwa przez oddziały wojsk własnych, zaostrzenie wystąpień chłopskich w okresie wojny 1648—1654 (wieś Jedlanka w roku 1654) i w okresie „potopu” (wieś Plebania Wola). Do zniszczenia gospodarczego wsi przyczyniły się również, szczególnie w tym okresie, grabieże chłopów przez poborców (s. 61). Proces odbudowy gospodarczej wsi, który również został tu uwzględniony, przebiegał bardzo wolno zwłaszcza we wsiach królewskich, gdzie dzierżawcy nie byli zainteresowani w udzielaniu pomocy chłopom. Lepiej natomiast zagadnienie to przedstawiało się w dobrach prywatnych.

I wreszcie w rozdziale ostatnim (V) pt. „Położenie materialne i walka klasowa chłopów w XVIII wieku” autor przedstawia zniszczenia dokonane w okresie wielkiej wojny północnej, szczególnie w latach 1709—1716, przez wojska saskie i polsko-litewskie oraz kładzie duży nacisk na omawianie licznych w tym okresie wystąpień chłopskich, poczynając od roku 1701 (Dębowa Kłoda), a kończąc na walkach chłopów ze wsi Plebania Wola, poddanych ks. Szymona Kozickiego, w latach 1779—1783, poprzez walki w latach: 1725, 1727, 1747. Twierdzenie o tym, jakoby chłopci w walce z Anną Daniłowiczową, posesorką starostwa, uzyskali w dniu 10 X 1725 r. glejt gwarantujący im wolność osobistą od króla Jana Jazimierza (!!!) (s. 74), jest chyba przecenieniem.

Na końcu książki autor załączył obszernie „Teksty źródłowe” (s. 91—113) ilustrujące na konkretnych przykładach omawiane zagadnienie. Pochodzą one przede wszystkim z ksiąg referendarskich (a dotyczą głównie pozwów i wyroków tego sądu) i ilustracji królewszczyzn. Często również znajdujemy tu fragmenty z ksiąg grodzkich lubelskich. Dobór materiału źródłowego i jego układ — chronologiczny. Teksty podano bez żadnych objaśnień, chyba niezbyt słusznie, mając na uwadze szersze grono czytelników. Konieczność wprowadzenia objaśnień merytorycznych nie ulegała chyba wątpliwości. W rejestrze szkód poczynionych w okresie wielkiej wojny północnej znalazły się również miasta: Ostrów i Parczew, mimo iż autor miał je wyłączyć z rozważań. W tekście opracowania znajdujemy często również dane odnoszące się do wymienionych miejscowości.

W Bibliografii autor wymienia m. in. księgi grodzkie lubelskie: 80, 86, 21655, mimo iż nie cytuje ich w tekście książki, zaś księgę nr 21656 cytuje w opracowaniu, a nie wymienia w źródłach rękopiśmiennych.

Autor często na potwierdzenie wniosku natury ogólnej przytacza jakiś fakt jednostkowy. Ta, jak się wydaje, konsekwentnie stosowana metoda egzemplifikacji nie jest w tym przypadku najsluszniej dobrana. Również jednostki monetarne — grzywny, floreny, złote, grosze, jak i miary powierzchni — gruntu łąn, półłań, ćwierć roli, płosa — czynić będą niemałe zamieszczanie u szerszego grona czytelników, dla których książka przede wszystkim jest przeznaczona i wymagałyby ujednoczenia i objaśnień. Autor w tekście książki mówi nie tylko o dobrach królewskich, ale również prywatnych szlachty i duchownych. I wreszcie w pracy występują często powtórzenia. Zdarza się, iż autor wykorzystuje dwa razy te same fragmenty tekstów źródłowych, raz cytując je in extenso w opracowaniu, a drugi raz zamieszczając je w „Tekstach źródłowych” (s. 39, 94 wyrok sądu referendarskiego na starostę Piotra Daniłowicza z roku 1629). Nie najlepiej brzmią często używane zwroty: „mam tu na myśli”, „myślę tu przede wszystkim”, „porównaj chociażby” i inne.

Wartość pracy podnoszą liczne tabele, mapy i ilustracje.

W sumie praca, mimo drobnych niedociągnięć, wynikających często bynajmniej nie z winy autora (brak źródeł), spełni na pewno swe przeznaczenie i przyczyni się do spopularyzowania, ciągle mało znanych, walk chłopów w okresie feudalizmu.

Stanisław T w o r e k

D. L. Pochilewicz: Łomka agrarnych stosunków na Chołmszczyźnie w XVI w. „Uczyenije Zapiski Instituta Sławianowiedienija AN SSSR, t. XXII. Moskwa 1961, s. 225—264.

Historycy regionu lubelskiego z dużym zadowoleniem przyjęli wiadomość, że dzieje wsi chełmskiej XVI wieku stały się przedmiotem zainteresowań, znanego dobrze w Polsce historyka ukraińskiego, profesora Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie, autora szeregu cennych prac poświęconych przeszłości wsi z terenów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Fakt ten jest tym bardziej godny podkreślenia, że Lubelszczyzna, a zwłaszcza ziemia chełmska, jest jeszcze wciąż jednym z tych regionów, których przeszłość nie doczekała się do tej pory zbyt wielu opracowań.

Omawianą rozprawą napisaną została głównie w oparciu o źródła publikowane, zwłaszcza typu lustracyjnego. Obok tych, autor korzystał z odpisów dokumentów oblatowanych w księgach grodzkich chełmskich i krasnostawskich, przechowywanych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie. Szkoda, iż autor osobiście nie mógł przeprowadzić kwerendy materiałów źródłowych znajdujących się w archiwach i bibliotekach polskich. Pozwoliło by to zapewne na znaczne poszerzenie bazy źródłowej recenzowanej pracy. Tym niemniej i te źródła, które zostały przez prof. Pochilewicza wykorzystane z drobiazgową skrupulatnością, pozwoliły na postawienie szeregu problemów i prawie zawsze ich pełne wyjaśnienie. Można jedynie żałować, że autor na rzecz metody opisowej zrezygnował z przedstawienia wyników swych badań za pomocą tabel statystycznych, na co pozwalały wykorzystane przez niego źródła.

Recenzowana rozprawa, omawiająca stosunki gospodarczo-społeczne we wsiach ziemi chełmskiej w okresie przechodzenia z systemu czynszowego na folwarczno-pańszczyźniany, problemy te bada głównie w królewskich, tj. w starostwach: